

5 ZAKLJUČAK

Inicijalna je namjera u ovoj knjizi bila analiza proznih tekstova koji tematiziraju društvenu i političku tranziciju metodologijom koja polazi od uobičajenih književnih pristupa prozi, no koja nakon pomnog iščitavanja i uočavanja zajedničkih podudarnih motiva, tema i narativnih rješenja otvara interpretacijski okvir u koji se može uključiti šire polje humanistike. U ovome se radu istraživački put temelji na formalnim ili formalističkim pristupima, poput strukturalističkih ili naratoloških te onih koji pokušavaju ponuditi prikladne „opise“ ili prikazivalačke strategije, poput postmodernizma, da bi se razvio prema onima koji se okupljaju oko opisa strukture društva ili kulture. Naravno da tako široko postavljen okvir znači i mnoge redukcije ili apstrakcije, ne samo u izboru korpusa, već i u izboru pratećih teorijskih alata. To je rizik koji je svjesno preuzet jer ga kompenzira motivacija da se iz šarolikog korpusa tekstova, kojem je vrlo ugodno pristupiti kao čitatelj, pokuša konstruirati predodžba koja bi mogla baciti poneki tračak razumijevanja nebaš-ugodne stvarnosti tranzicije.

Takav analitički i interpretacijski pogled u prozu omogućio je konstrukciju tranzicijskog književnog imaginarija, kompleksne literarne strukture čiji je opis ponuđen u radu na nekoliko mjesta – na zaključcima pojedinih poglavlja i u zaključnom sintetskom poglavlju naslovljenom „Tranzicijski imaginarij i ideologija“. Ta se složena predodžba hrvatske tranzicije oblikuje

nizom specifičnih elemenata kao što su: dominacija „građanskih“ pripovjednih subjekata, problem pojma „urbanosti“, modernistički i *heterotopski* oblikovani prostori, vrijeme *permanantne liminalnosti*, identifikacija *nasuprot* pojedinim identitetima, identitarne opreke, devalvacija identiteta otpora, problemi medijacije i *hipermedijacije*. Tranzicijski književni imaginarij opisuje tranziciju kao traumatično iskustvo i kao iskustvo koje traje i koje nije privremeno, još važnije, kao iskustvo u kojima likovi, literarni subjekti tematiziraju upravo različite opcije suočavanja s vlastitom nemoći.

Interpretacija elemenata imaginarija otkrila je nekoliko novih problemskih žarišta. Ona su se oblikovala vođenjem inicijalnog metodološkog uporišta prema kojem je polazište u tekstovima te su prozni tekstovi i njihove podudarnosti, tematske motivske i naracijske „usmjeravale“ optiku interpretacijskih „alata“. Problemska žarišta koja su se oblikovala tako postavljenom metodom obuhvatila su pojmove modernizma i moderniteta, mimeze i referentne stvarnosti te građanstva i ideologije.

Prikazano je kako se, književnopovijesnom optikom, tekstovi pretežito oblikuju iz inicijalnog mimetičnog impulsa, međutim izvedba je bliža su modernističkim oblikovanjima. Premda dominantno izvedeni u tom modelu, tekstovi se ipak ne mogu odrediti kao modernistički, jer uz svjesno korištenje određenih postmodernističkih postupaka, interdiskurzivnosti u prvom redu, oni zapravo progovaraju o izgubljenoj modernosti. Modernost je i postupak i dominantna fokalizacijska pozicija, ali i jedan od glavnih problema korpusa. Odnos modernizma prema raznoliko imenovanim paradigmama koje ga naslje-

duju, postmodernizmu ili *tekućem modernitetu* u prvom redu, nadaje se kao problem čija se artikulacija može prepoznavati na različitim široko postavljenim analitičkim razinama i okvirima: i kao problem u naraciji, i kao problem proizvodnje literarnog prostora, kao specifično organiziranje vremena, u književnom oblikovanju raznih identitarnih pozicija te kao problem teorijskog okvira. Uporišta postmodernih artikulacija u odnosu prema zaustavljenom modernizmu najizrazitije se primjećuju unutar korpusa u obradi teme medija, medijacije i hipermedijacije.

Uz odnos modernizma i njegovih post-paradigmi, a i nadovezujući se na njih, kao dodatno se interpretacijsko uporište razotkrivaju dva dodatna momenta: problem referentne stvarnosti i pitanje ideologije. Odgovori se na ta pitanja smještaju u modelima i okvirima raznolikih teorijskih tradicija pri čemu u radu postmodernizam i marksizam ulaze u stalnu polemiku, dok su psihoanalitički pristupi radi svojeg obimnog teorijskog opsega u ovome radu ostala po strani. Kulturalni studiji i marksistička i neomarksistička kritika tako u ovome radu ne predstavljaju „pomodni izbor“, već doista čvrsta uporišta kojima je moguće pristupiti interpretacijama koje proizlaze iz formalnih analiza.

Književni prozni tekstovi o tranziciji proizvode određeni tip pripovjedača i fokalizatora, dakle pripovjednih svijesti s kojima se proizvode suosjećanja i bliskost te se konstituiraju kao pripovjedni subjekti. Upravo subjekti jer upućuju na razmjerno slične strategije odnosa prema svijetu proizvedenome u tekstu koje su iscrpno opisane u imaginariju. Različiti podudarni mehanizmi, poput strategija odbijanja ili nemogućnosti identifikacije, otkrivaju da se pripovjedni

subjekti otkrivaju kao sistemski subjekti, odnosno interpretilirani subjekti određene ideologije. Ta ideologija provodi dakako hegemonijske ućinke – pristanak subjekata na determiniranu ideološku stvarnost ili stvarnost determiniranu ideologijom predstavlja i ishodište njihovih problema s identifikacijom; ovdje se iz korpusa tekstova razotkrivaju mehanizmi djelovanja i prepoznavanja ideološkoga koji desubjektiviziraju subjekte ćvrstoga moderniteta kako bi, hegemonijskim pristankom prerušenim u „zdravorazumski“ izbor, interpelirali subjekte *tekućega moderniteta*, potrošaće lišene politićke, povijesne i društvene moći. U ovom se mehanizmu oćituje problem odnosa dvaju suprotstavljenih modela, moderniteta i postmoderniteta koji, premda se oba mogu ukljućivati i aktivirati u okvirima kapitalizma, podliježu vrlo različitoj logici, a u hrvatskom i ostalim postsocijalistićkim slućajevima moraju raćunati i na tranziciju kao gotovo kolonijalnu, odnosno *heteronomijsku* konstrukciju.

Tranzicija predstavlja proces „ulaska“ u demokratska i pluralistićka urećenja, ali i zaokret prema ekonomskom modelu kapitalizma, sada s dominantnim utjecajem neoliberalne paradigme i njezinim dogmatićnim determinizmom. Namjerno je suprotnim veznikom odvojeno pitanje demokratskoga urećenja od kapitalizma jer se demokracija kao vrijednost u tekstovima o tranziciji ne dovodi u pitanje, svjedoći se tek o njezinom realnom izostanku, mećutim, aktualan je politićki sustav u potpunosti podvrgnut sumnji i cinizmu. Ta specifićnost, uvjetna, jer se sumnja u stvarnu demokratićnost sustava prepoznaje i u zemljama s duljom demokratskom tradicijom, moće se tumaćiti ne samo sumnjićavošću prema kapitalizmu već i kolonijalnom prirodom same *tranzicije* – to se

traumatično i *permanentno liminalno* iskustvo bez (sretnog) dovršetka u prozi otkriva kao proces koji se odvija bez upliva stvarne moći njenih subjekata ili desubjektiviziranih aktera. Procesi koji oblikuju tranziciju prepoznaju se kao iznevjerena i sada potpuno ispražnjena očekivanja (građanstva) o slobodi, demokraciji i boljem svijetu, a koja su jednom, prije dva i pol desetljeća izborili pravi „subjekti povijesti“. U tim se procesima razotkriva i nejasno polje identitetskih *drugosti*, nekoliko pozicija koje se smještaju nasuprot dominantnom „građanstvu“ (u svoj svojoj fluidnosti) i te se alterne pozicije otkrivaju kao podistražena mjesta s velikim potencijalom za nova istraživanja.

Ciljevi ovoga rada bili su od početka naznačeni u prvom redu doprinosom istraživanjima suvremene hrvatske književnosti, analizom i interpretacijom recentnoga korpusa. Drugi se cilj odnosi na opis i interpretaciju književne predodžbe, na (re)konstrukciju složenog imaginarija tranzicije. Dodatni ciljevi odnose se na metodologiju i pokušaj usmjerene interdisciplinarnosti u opsegu jednog rada. Riječ je o široko postavljenom zahvatu u kojem su, kao što je spomenuto, redukcije i korpusa i teorijskih alata bile neizbježne, ali su smjerovi u kojima se ideje izložene u radu mogu razvijati, vjerujem, jasno naznačeni. Knjiga ostavlja opise kompleksne strukture imaginarija i nova problemska žarišta interpretacije koja se okupljaju oko pojmova stvarnosti, mimeze, modernizma i modernosti, građanstva i ideologije, a ostavlja naznačenim i niz pitanja za buduća istraživanja u različitim disciplinama. Neka od tih pitanja dotiču se suvremene povijesti, primjerice istraživanja artikulacije građanstva u socijalizmu, kao i neistraženog identitarnog parnjaka „urbanome“ u kasnom socijalizmu i

u tranziciji. Drugi kompleks otvorenih pitanja otvoren je prvom razinom interpretacijskih poteza u kojima su tek naznačeni psihoanalitički momenti, odnosi *nado-mještanja*, prikrivanja i premještanja ideološkog te mehanizmi sučeljavanja s traumom početka tranzicije. Kulturalnostudijski momenti otvaraju pitanja devalviranja i premještanja pozicija otpora i različite procese njihovih novih artikulacija, potrebu za daljnjim istraživanjima književnog polja kao i za uključivanje medijskog (ili medijskih) polja te za opisima njihovih interferencija. U sklopu književne povijesti otvara se također potreba za opisima konstrukcije identiteta građanstva u književnosti od inicijalnog Šenoinog imaginarija u netom postfeudalnom društvu do danas. Osobna motivacija za ovaj rad, kao i za buduća istraživanja koja se otvaraju oko nekih od ovih otvorenih pitanja, smještena je „pod prozorom“, u neposrednom iskustvu svakodnevice tranzicije i njezinim lomovima. Pokušaj da se dvostrukom pozicijom, u dijalektici iskustvenog i analitičkog nađe bar dijelom vlastita pozicija tranzicijskog subjekta, pripadnika onog dijela populacije koju se sistemski uvjerava u nemogućnost moći i u suspenziju utopija o boljem društvu i slobodi, predstavlja stalan i uvijek prisutan izazov.